

Марко Алексић, *Српски витешки код*, Laguna, Београд, 2016, 366 стр.

Након што је аутор Марко Алексић у биографији *Марко Краљевић – човек који је постао легенда*, прве интегралне биографије овог средњовековног велможе, направио изузетан подухват пред читалачком публиком, изашла је још једна научно утемељена реконструкција средњовековне епохе. Аутор нас у једном општем контексту уводи у средњовековни свет, а потом нас још више приближава једној карактеристици – витештву. На почетку би било пригодно упознати се са структуром самог дела. Предговор и Увод су прва поглавља, а затим је основни текст подељен на шест целина: I „Почеци витештва“, II „Витештво у Србији“, III „На краљевом двору“, IV „Косово“, V „Витез реда змаја“, VI „Витешки код“ и на крају литература и део посвећен биографији аутора. Основна идеја књиге, коју аутор наводи у уводном делу, „представља први покушај да се пружи целовит приказ средњовековног српског витештва и да се оно упореди са витештвом у Европи“ (10). Као и друга питања из средњовековне историје српске државе, и питање витештва представља изазов за научнике услед недостатка извора. Аутор је сагледавајући

расположиве изворе, разне провинијенције, који се питањем витештва баве готово увек на посредан начин у случају средњовековне Србије, покушао да реконструише и прикаже читаоцима једну епоху чија је карактеристика била и витештво. Основни текст није оптерећен научним апаратом, док уоквирили прилози на врло добар начин допуњују и нуде додатна објашњења. Свака целина подељена је на већи број подналова које нећемо овде наводити, али је важно нагласити да су у складу, добро уклопљени и да чине целину која говори паралелно о развитку и карактеристикама средњовековног витештва и у западној Европи и у Србији. I „Почеци витештва“ (13–76). Аутор у првом поглављу описује настанак витештва и наводи да витеза одређују три основна својства, те је витез пре свега коњаник у војном смислу, део друштвеног, најнижег, слоја племства и поседује кодекс, настао „као скуп моралних правила заснованих на општим етичким начелима хришћанства“ (13–14). Средњовековно витештво има своје корене и заснива се на старијим ратничким традицијама. Витез садржи и три елемента на којима се из-

градила европска култура, како аутор наводи, то су традиције античког света, обичајно наслеђе новопридошлих народа Германа и Словена и трећи елемент – хришћанство. Сви ови елементи формираће средњовековног витеза, чија ће основна врлина превазићи физичку снагу и у први план ставити моралне врлине. До средине 11. века витезови су постали друштвени сталеж нижег племства које је било у служби крупног племића или владара (23). Овде нам аутор скреће пажњу на занимљив податак из 11. века, који потиче из локалног латинског документа у којем се помињу витезови у пратњи неретљанског кнеза Јакова. Реч *miles*, која се наводи у поменутом тексту, означава ниже војничко племство, витезове, и представља један од првих познатих помена овог израза међу словенским народима. Колики је значај ове појаве, говори нам и чињеница да се витешка титула *miles* појавила у Француској у 10. веку. Велику улогу у обликовању целокупног друштва, самим тим и витештва, у западној Европи имала је римокатоличка црква. У 11. веку одиграли су се значајни догађаји који су мењали токове историје, а у којима је црква у Риму имала огроман значај. Били су то борба за инвеституру, велика шизма и сабор у Клермону, као почетак Првог крсташког рата.

Оно што бисмо могли назвати продуктом цркве у овом периоду јесу управо Христови војници, који су у име божје ратовали – за небеско краљевство, које ће своје оличење имати у крсташким државама, пре свега у јерусалимском краљевству. Гласници славе витезова у средњем веку били су трубадури. Њихова улога је значајна јер ће увести и тему дворске, романтичне љубави као централни мотив у причи у којој је главна фигура и даље витез. У раном средњем веку са наших простора као пример такве љубави Алексић наводи епизоду између зетског владара Јована Владимира и Косаре, Самуилове ћерке. Овај догађај описан је у делу посвећеном Јовану Владимиру, насталом у периоду када ће уследити крсташки походи. У првом крсташком походу доћи ће до сусрета између краља Константина Бодина и Рајмунда Тулуског, који ће потврдити „братство”. Активност Бодина се ту не завршава, те нам аутор доноси и епизоду у односима са Норманима током 1081. године. Бодин ће за собом оставити веома јаку државу, чији се утицај проширио и на остале српске кнежевине. Друге крсташе пут ће водити до Свете земље, преко копна, и тако ће се поново сусрести са српским земљама и њеним владарима. Главни пут је свакако *Via Militaris*. У Светој земљи настали су крсташки

редови који су доживљавали витештво као интернационално ратничко братство неустрашивих Хри-стових војника. „Тако ће витештво проћи кроз - различите фазе и постати важан део културе своје епохе” (76). II „Витештво у Србији” (77–132). „Почеци витештва на нашим просторима прекривени су густим слојем историјске прашине из које извире понеки податак” (77). Уводном реченицом у овом поглављу осликавају се напор и изазов који су постављени пред аутора да одговори на овако сложену тему. Наводећи један од најранијих података, који нам пружа информације о Србима у раном средњем веку, арапски писац Ал Масуди у делу *Златни лугови*, између осталог, наводи да се владарево тело спаљивало заједно са његовим коњем. Такав посмртни ритуал не треба да чуди, имајући у виду да су Словени у том периоду јако дуго били у савезу са другим номадским народима у којима је коњ имао врло значајну улогу. О Словенима и коњичким народима аутор је оставио пригодан додатак (79–80). Ослањајући се на археолошка открића, Марко Алексић нам о српским ратницима у раном средњем веку доноси податке о ратничком појасу откривеном у цркви Светих апостола Петра и Павла у Расу и златној мамузи жупана Грда из Требиња. У наредном -

периоду одиграће се и два крсташка похода, када ће делови крсташке војске проћи и преко територије које су под контролом Срба. У трећем крсташком походу доћи ће до сусрета римско-немачког цара Фридриха Барбаросе и великог жупана Стефана Немање у Нишу 1189. године.

Аутор нас у посебном делу упознаје са опремом крсташа, у којој се мач истиче као најважнија ратничка инсигнија. Имајући у виду још један значајан археолошки налаз, аутор говори о вредном примерку мача са представом херувима, који је откривен на утврђењу Пирлатору. У завршном делу овог поглавља приказано је путовање и боравак Светог Саве у Свету земљу и какве је то последице имало на средњовековну Србију. Аутор нам указује да је овај догађај оставио трајне последице на нашу витешку традицију. III „На краљевом двору” (133–220). Поглавље у хронолошком смислу почиње са краљем Милутином и прати догађаје у средњовековној Србији до краја 14. века. На почетку аутор говори о витезу у служби краља Милутина (1284–1321), Франческу де Саломнеу, угледном племићу из Тревиза. Краљ Милутин доделио му је витешки појас на Благовести. Аутор говори о церемонији која је спроведена највероватније у некој цркви и

која је била у складу са правилима тог времена. Да је ситуација идентична и у Западној Европи, аутор нам указује на два значајна дела – *Књигу о витешк-ом реду* Рамона Љуље, насталом с краја 13. века и из истог периода сачуван најкомплетнији опис ступања у витешки ред темплара (133–142). Новак Гребо-стек, српски племић, један од најбољих војсковођа краља Милутина, био је један од оних који је могао добити титулу витеза. Новак је у нашој историји први који је носио титулу великог војводе. Аутор се осврће и на један италијански роман, *Срећни Сицилијанац*, у којем се говори о баронима са Сицилије који су 1282. године кренули у авантуре. Један од њих је и витез Уливо ди Фонтан-а, који ступа у службу краља Милутина. Авантуре витеза Улива су свакако плод маште и не могу се ставити у контекст реалних историјских догађаја. Витешки романи били су популарна средњовековна литература у Европи, али су били присутни и у средњовековној Србији. Сачувале су се домаће верзије и преводи романа, као што су *Роман о Александру*, *Роман о Троју*, *Ланселот*, *Тристан* и *Изолда* итд. (150). Након битке код Велбужда 1330. Милутинов најстарији син Стефан Дечански остаће убрзо без престола. На место краља доћи ће његов син Душан, који се

истакао у бици на Велбужду предводећи коњицу. У тој бици предводио је домаћу властелу из Зете, Захумља, али су у његовој војсци били присутни и страни најамници. Душан је остао упамћен као љубитељ витешких обичаја који су се одигравали на његовом двору двобоји, турнири и забаве, којима аутор посвећује доста пажње (156–170). Душан је имао и своју царску гарду, од неких 300 оклопних коњаника из Немачке, предвођени витезом Палманом. На основу архивских података из Дубровника и Венеције сазнајемо нешто више и о врсти опреме коју су користили. Осим елитних и најамничких јединица, постајали су витезови из реда нижег племства, властеличића, који су се опремали о свом трошку и одазивали се на позив владара. О извесној хијерархији говори нам податак, надгробни споменик, којем се наводи Ђурађ, трећи витез цара Душана. Овај податак наговештава извесну хијерархију и одређени вид организације, што оставља могућност постојања витешког реда у време цара Душана. Након смрти цара Душана властела је наставила да негује војничке традиције које су установљене за време његове владавине. Оно што аутор, такође, даје као занимљив податак јесте да је гробно место цара Душана, његова задужбина Светих арха-

нгела код Призрена, остављала дубок утисак на савременике. Његов гроб је једини у владарској породици Немањића изграђен у виду правог витешког споменика жисана. Аутор ову целину завршава обрађујући Марка Краљевића и Бановић Страхињу и доводи до великог догађаја који ће у потпуности променити ток историје. IV „Косово” (221–253). У поглављу посвећеном једном од најзначајних историјских догађаја у српској историји, догађају који је прерастао у највећи еп на нашим просторима, аутор нас уводи у припреме и околности пред Косовски бој 1389. године. У овом делу треба посебно истаћи чињеницу да је кнез Лазар позвао своје витезове да буду Христови - војници, дакле, с истом идејом као што су крсташи бранили своје небеско краљевство у Јерусалиму. Пратећи све релевантне изворе, аутор говори о боју и његовом исходу. Косовска битка изродила је и хероја Милоша Обилића, о којем аутор, такође, говори у посебном делу овог поглавља (246–250). Косовско предање носи јасне поруке хришћанских и витешких идеја свог времена. V „Витез реда змаја” (254–328). У овом поглављу аутор прати живот Стефана Лазаревића од најмлађих дана, сачињавајући портрет не само његове личности већ и његове породице у бурним историјским догађајима који су их пратили. Након велике битке на Косову уследила је борба за наслеђе, за кој-

у Стефан још увек није био спреман. Бригу о државним пословима преузела је његова мајка Милица. Ипак Стефана је чекало брзо сазревање и стицање војног искуства. Као вазал турског султана Бајазита учествовао је у биткама на Ровинама и Никопољу 1395. и 1396. године. Стефаново учешће омогућило му је да ојача своје позиције у земљи, али је са својим оклопницима стекао углед и поштовање. До пуног изражаја његова ратна вештина доћи ће у - Ангорској бици 1402. године. Поново у служби султана Бајазита, црни оклопници, како их описује један византијски хроничар, својим маневрима и вештином и поред турског пораза заслужили су велико поштовање. На повратку у Србију Стефан Лазаревић ће од византијског цара у Цариграду, где је дочекан, добити титулу деспота. На повратку на острву Лезбос, где га је дочекала ђеновљанска породица која је владала острвом, деспот Стефан је верио њихову ћерку Јелену. Аутор је приметио сличност са Одисејевом авантуром након борби у Малој Азији и повратка кући где га је чекала борба за престо. Сукобио се са Бранковићима у месту Трипољ, недалеко од манастира Грачанице. Изашавши као победник није имао мира јер је убрзо дошао у сукоб са братом Вуком. С друге стране, Ђурађ Бранковић је вешто са својом војском мењао стране између Бајазитових синова који су се борили за престо. Успев-

ши тако да опстане, очувао је и своје поседе. Деспот Стефан Лазаревић био је свестан да је једини савезник у даљој борби за опстанак српске државе била Угарска. Приближавање угарском двору крунисано је када је угарски краљ Жигмунд основао витешки ред змаја 1408. и где је у оснивачкој повељи међу 22 витеза било и име деспота Стефана Лазаревића. Витешки редови више нису монашког карактера, у позном средњем веку они су елитистичка удружења најмоћнијег племства и означавају политичке савезе њихових чланова (308). Аутор је показао партиципацију деспота у новооснованом витешком реду, али и престиж и углед који је имао. С друге стране, Ђурађ Бранковић схватио је да ће га игре са претендентима за место султана коштати главе и покушао је да се помири са својим ујаком деспотом Стефаном. На обострану радост до измирења је дошло. Деспот је указао и велико поверење Ђурађу Бранковићу, поверио му је командовање војском, управљањем појединим деловима територије, да би га на сабору 1426, на Руднику прогласио за свог наследника. Након смрти деспота Стефана Лазаревића Ђурађ је преузео престо. VI „Витешки код” (329–366). На почетку последње целине аутор је указао на две значајне историјске личности, Јелену Лазаревић и Вука Гргу-ревића, које су обележиле крај српског средњег века и витештва

у облику какав је постојао током средњег века. Јелена Лазаревић старала се о питањима рата, дипломатије и духовног живота. Била је фасцинантна појава и оставила је дубок траг у свом времену. Вук је носио титулу српског деспота, иако није имао своју државу. Српски народ је тада живео између Угарске и Турске, а Вук се борио на обе стране и покушавао да брине о свом народу чији је формални владар био. Иако је био један од најистакнутијих ратника свога доба, остао је упамћен као митски јунак са својствима змаја (329–336). Крај витештва биће обележен развојем ватреног оружја током 15. века, али како примећује аутор, витештво је већ до тог тренутка доживело кључне промене. Идеја витештва, кодекса, као и вредновање слободе, дубоко је усађена у српској народној традицији и култури. Управо је то карактеристика која надилази време и простор и коју можемо да пратимо од средњег века, преко борбе против Турака до ослободилачких ратова у 20. веку. Верујемо да је *Српски витешки код* Марка Алексића у потпуности оправдао постављене циљеве и пружио читалачкој публици научно утемељену реконструкцију средњовековног витештва у Европи и Србији.

Владан Станковић